

Tanken på en hållbar ekonomi befinner sig i en brytpunkt

I diskussionen om ekonomi framträder många etablerade sanningar och samtidigt hörs allt fler röster som utmanar dem. Nya narrativ om framtida ekonomi skapas – och om vad som menas med hållbar ekonomi. Denna artikel beskriver olika sätt att se på hållbar ekonomi och lyfter framtidsfrågor relaterade till den.

TEMA HÅLLBAR EKONOMI

Ohållbar energiproduktion.
Koksverk i Bottrop i Nord-
rhen-Westfalen i Tyskland.
Foto: Lehtikuva/Mauritius
Images/Rupert Oberhäuser

Ekonomi är ett system som människor har skapat. Ett hållbart människoskapat system uppfyller minst tre sammanlänkade villkor:

Resurser: Systemet använder inte resurser snabbare än de kan förnyas eller ersättas. Utan hållbart användande av resurser kan systemet inte fungera.

Produkter: Systemet producerar användbara och efterfrågade produkter, skapar mervärde och uppfyller sitt syfte.

Kontinuitet: Systemet är redo för framtida utmaningar och kan upprätthålla sin verksamhet på lång sikt. Detta kräver kontinuerlig förbättring, förmåga att anpassa sig till förändringar och störningar, samt att lära av dem.

Eeva Hellström

leder en projekthelhet som förutsäger ekonomins framtid vid Sitra.

Om ekonomin betraktas snävt, utan att ta hänsyn till dess breda ekologiska och sociala kopplingar, kan dess hållbarhet bedömas på följande sätt:

Vikten av säkrad tillgång till arbetskraft, naturresurser och kapital skulle framhävas. Investeringar bör generera tillräcklig vinst för att kunna upprätthålla och öka kapitalet, samtidigt som skuldsättning undviks (resurser). Målet bör vara att producera

ekonomiskt lönsamma produkter eller tjänster som skapar mervärde för kunder och ägare, vilket säkerställer ekonomisk tillväxt och konkurrenskraft (produkter). Fokus bör också ligga på att skapa en förutsägbar ekonomisk verksamhetsmiljö och ekonomisk stabilitet (kontinuitet).

Sådana principer återspeglas fortfarande i många länders ekonomiskpolitiska mål och är särskilt relevanta i dagens samhälle när fokus läggs enbart på ekonomiska aspekter.

Ekonomi är emellertid inte ett slutet system. Ekonomin fungerar som en del av det av människor skapade samhället, som i sin tur verkar inom biosfärens gränser. Från detta perspektiv ser en hållbar ekonomisk ganska annorlunda ut:

En hållbar ekonomi använder inte ekologiska och sociala resurser snabbare än de kan förnyas eller ersättas. Ekonomin orsakar inte heller oproportionerliga skador på ekologiska system utan fungerar inom planens bärkraft (resurser). Dess produkter och tjänster är miljövänliga, socialt rättvisa och ekonomiskt lönsamma, vilket tillgodoser både nuvarande och framtida generationers behov (produkter). Ekonomisystemet kan också anpassa sig till ekonomiska, sociala och ekologiska förändringar och störningar genom att i grunden förnya sig (kontinuitet).

Nästa steg i denna artikel är att presentera tre tillvägagångssätt för att sträva mot en hållbar ekonomi: en skademinskande ekonomi, ekonomi som strävar efter att göra gott, och regenerativ ekonomi. Dessa skiljer sig avsevärt vad gäller sina mål och de antaganden som ligger till grund för dem.

Skademinskande verksamhet

Vi lever i en värld där ekonomisk tillväxt länge har varit huvudmålet för de flesta ekonomier. Denna tillväxt har emellertid ofta skett på bekostnad av miljön och social

rättvisa. Skademinskande ekonomisk verksamhet är ett koncept som strävar efter att ändra denna trend. Sådant ekonomisk verksamhet planeras och genomförs så att dess negativa påverkan på miljön, människor och samhället minimeras.

Samhällen strävar efter att minska skador främst genom lagstiftning, regleringar, prissättning av negativa effekter och incitament för mer hållbara verksamheter. Många lagar, inklusive miljölagstiftning, är utformade för att begränsa den ekonomiska verksamhetens negativa inverkan på samhället, människor och naturen.

Många standarder för företagsansvar bygger också på att minska skador, med målet att minska företagets ekologiska och sociala fotavtryck. Tillgänglig teknologi och kortsiktiga ekonomiska mål begränsar dock ofta hur mycket skador som är möjliga eller önskvärda att minska.

Skademinskande ekonomisk verksamhet strävar efter effektiv och hållbar användning av resurser, låga utsläpp och små avfallsmängder samt tillämpning av principerna för cirkulär ekonomi. En strävan mot koldioxidneutralitet är också en del av en skademinskande ekonomi. Ett ambitiöst mål är att uppnå så kallad nettobalans, vilket innebär en ekonomisk verksamhet som inte orsakar några utsläpp alls.

Grön tillväxt, som betonar ekonomisk tillväxt som primärt mål och ser ekologisk hållbarhet som dess förutsättning, representerar också en skademinskande ekonomi. I typiska definitioner av grön tillväxt syftar man till att minimera något (t.ex. låga koldioxidutsläpp och hög resurseffektivitet) eller säkra nuvarande tillstånd (t.ex. hållbar användning av naturresurser och bevarande av ekosystem).

I dagens samhälle, där klimatförändringar, utarmning av naturresurser och social ojämlikhet är växande orosmoment, erbjuder en

skademinskande ekonomi en praktisk väg mot en mer hållbar framtid, men räcker det?

Den välkända principen ”gör ingen skada” (*do no harm*) bygger på antagandet att vi förstår ekonomins skadliga effekter på naturen och människor. På grund av komplexa interaktioner är vår kunskap om ekonomins olika effekter dock ofta bristfällig. Man fokuserar också i en skademinskande ekonomi vanligtvis på att hantera enskilda störningar och deras konsekvenser. Den ekonomiska verksamhetens totala inverkan på naturen och människan kan då förbises, eller så kan förbättringen av en sak leda till en omedveten försämring av en annan. Dessutom är det lätt att i en skademinskande ekonomi glömma bort att även mindre skadliga handlingar kan vara skadliga.

Ekonomi som strävar efter att göra gott

En ekonomi som strävar efter att göra gott styrs av en vision av en ideal värld. I denna strategi fokuseras mer på möjligheter än på att lösa problem, och man strävar efter att lämna en positiv inverkan i stället för att bara minska det negativa fotavtrycket. Detta kan vara en inspirerande och motive- rande utgångspunkt för många ekonomiska aktörer.

En återställande ekonomi (*restorative economy*) är en del av en ekonomi som strävar efter att göra gott. Här är målet med ekonomisk verksamhet att återställa skador som redan har orsakats på naturen eller människorna genom att återställa det ekosociala systemet till antingen dess tidigare eller ett bättre tillstånd. Det kan innebära återställning av natur, rening av avloppsvatten eller sanering av giftiga föroreningar. Teknologi som binder koldioxid från atmosfären eller terapitjänster som förbättrar individens välbefinnande är också exempel på en återställande ekonomi.

En återställande ekonomi kan vara antingen reglerad, frivilligt ansvarstagande eller en del av affärsverksamhet. Företag som är föregångare inom ansvarstagande uppmärksammar alltmer att åstadkomma positiva effekter eller inverkan på naturen, människor eller samhället. När dessa insatser sträcker sig till företagets syfte eller strategiska mål, kan vi tala om missions- baserad företagsverksamhet.

Att investera i en ekonomi som strävar efter att göra gott är nödvändigt eftersom det inte räcker att endast minska skador för att lösa globala miljö- och samhällsutmaningar, särskilt i en tid då planetens bärkraft redan har överskridits på många sätt. Men det är viktigt att vara medveten om de risker och fallgropar som är förknippade med utvecklingen av en ekonomi som strävar efter att göra gott.

Även om en strävan efter att göra gott kan verka osjälvisk, erbjuder den inte ett entydigt svar på vad som är en ideal värld eller vem som bestämmer de ideal och mål som styr ekonomin. Det är också viktigt att överväga vad som är varje aktörs rimliga del av de nödvändiga åtgärderna för en mer hållbar värld. Dessutom, precis som med en skademinskande ekonomi, kan en överdriven fokusering på ett enda återställningsområde inom en ekonomi som strävar efter att göra gott också leda till negativa effekter på andra områden.

Regenerativ ekonomi

Det kan övervägas hur hållbar ekonomin egentligen är när en del av den orsakar skador medan en annan del fokuserar på att åtgärda dem. Skulle det inte behövas ett tillvägagångssätt där ekonomin samarbetar med naturen så att skador inte uppstår alls? Inom regenerativt ekonomiskt tänkande strävar man efter att hitta lösningar på just denna utmaning.

Enligt regenerativ ekonomi är det av-

görande att främja hälsa, livskraft, flexibilitet och anpassningsförmåga hos både naturen och människorna. Dessa faktorer möjliggör tillsammans för livet att blomstra på vår planet. Genom regenerativ ekonomi kan samhällen bättre klara oväntade störningar och chocker, återhämta sig från dem och förnya sig starkare och mer livskraftiga.

I regenerativ ekonomi är målet att medvetet integrera förstärkningen av naturens och människors livskraft som en del av ekonomimodellen och den ekonomiska verksamheten (*regenerative by intention and design*). Målet är inte bara att ha en positiv effekt på naturen, utan att aktivt samarbeta med den så att naturens egen förmåga att upprätthålla och öka sin livskraft stärks.

Principerna för regenerativ ekonomi manifesterar sig praktiskt på många olika sätt. Det finns inga tumregler eller checklistor för att övergå till en regenerativ ekonomi. Allt börjar med att internalisera regenerativt tänkande och tillämpa det på ett sätt som passar den lokala kontexten.

Inom jordbruk innebär detta till exempel övergången från industriellt jordbruk till regenerativa odlingsmetoder som förbättrar markens hälsa, ökar biodiversiteten och binder kol från atmosfären. Detta återställer inte bara markens livskraft utan förbättrar också jordbrukarnas försörjning och främjar livsmedelssäkerheten.

Ett industriellt exempel på regenerativ ekonomi är golvbeläggningstillverkaren Interface, som har integrerat naturliknande processer djupt i företagets innovations- och designprocesser. Inom tillverkningen av mattor efterliknas till exempel naturens förmåga att lagra kol. I utformningen av sina produktionsanläggningar har företaget utvecklat ett tillvägagångssätt där anläggningarna fungerar och liknar funktionella skogsekosystem (*factory as a forest*).

Regenerativt ekonomiskt tänkande håller

på att etableras i Finland, där exempelvis företagsansvarsnätverket FIBS aktivt har uppmärksammat ämnet. Regenerativ ekonomi har också redan fått fäste i EU:s handlingsplan för cirkulär ekonomi och EU:s miljöhandlingsprogram.

Regenerativt tänkande verkar utgöra nästa steg i både hållbar utveckling och företagsansvaret. Det är därför värt att vara intresserad av det. En central utmaning med regenerativ ekonomi är dock att den djupgående förändringen i tankegångar är främmande för många och svår att genomföra inom dagens ekonomiska och samhällsliga strukturer. Dessutom fördröjer osäkerheten kring nödvändig reglering, incitament och lagstiftning, tillsammans med motståndet mot förändring, fortfarande antagandet av regenerativa metoder. En bra motivation för att sätta sig in i ämnet är emellertid den gamla sanningen att problem inte löses inom samma ram där de uppstod.

Tillväxt i framtidens hållbara ekonomi

Det vore alltför ensidigt att tro att en hållbar ekonomi utvecklas stegvis enligt den ordning som presenterats ovan. I praktiken förekommer de nämnda tillvägagångssätten samtidigt i samhällsdebatten. På bästa sätt kompletterar de varandra, men de kan också stå i konflikt med varandra.

Framtiden för ekonomisk tillväxt är ett ämne som skapar starka oenigheter mellan olika perspektiv. En central spänning sammanfattas i dilemmat att vi inte kan fortsätta med den nuvarande typen av ekonomisk tillväxt med dess ekologiska och sociala konsekvenser, men inte heller ge upp kontinuerlig ekonomisk tillväxt utan betydande förändringar i ekonomins och samhällets strukturer. Å ena sidan söks lösningen genom grön tillväxt, å andra sidan efterlyses en djupare reform av den ekonomiska modellen.

”En central spänning sammanfattas i dilemmat att vi inte kan fortsätta med den nuvarande typen av ekonomisk tillväxt med dess ekologiska och sociala konsekvenser, men inte heller ge upp kontinuerlig ekonomisk tillväxt utan betydande förändringar i ekonomins och samhällets strukturer.”

Den långvariga bristen på ekonomisk tillväxt, svag produktivitet och den offentliga ekonomins skuldsättning i Finland har återigen lyft tillväxtpolitiken högt på samhällets agenda. Målet är särskilt grön tillväxt, som betonar möjligheterna till miljövänlig ekonomisk tillväxt. Utgångspunkten är att ekonomisk tillväxt kan ske samtidigt som miljöpåverkan minskar, och att tillväxten då kan kopplas bort från de negativa miljöeffekterna av ekonomisk verksamhet. Den ekologiska krisens perspektiv kräver dock en tillräckligt bred och snabb fränkoppling, vilket är extremt svårt, om inte omöjligt, att uppnå inom dagens ekonomiska strukturer.

Alldeles nyligen har många näringslivs- och finansaktörer börjat tala om en grön omställning i stället för grön tillväxt. Detta hänvisar till en bredare förändringsprocess där ekonomins strukturer och metoder grundligt förändras mot mer hållbara modeller. I detta sammanhang ses inte ekonomisk tillväxt primärt som ett mål utan snarare som en följd av övergången till mer hållbar praxis. Den gröna omställningen kan

således främja ekonomisk tillväxt på lång sikt, men den kräver strategiska investeringar, politiskt stöd och samhällelig anpassning.

Kan en sådan här förändring av narrativet spegla en gradvis övergång från en skademinskande och grön tillväxtekonomi mot en ekonomi som strävar efter att göra gott och en grön omställningsekonomi? Och om vi blickar ännu längre in i framtiden, vad händer med ekonomisk tillväxt då?

Ekonomisk tillväxt i industriländer har i stor utsträckning bromsats när globaliseringen har avtagit, produktivitetens utvecklingen har avmattats och arbetskraftens storlek inte längre växer på samma sätt. Globala trender speglar sig också i Finlands ekonomi, som inte haft någon verklig tillväxt på över 15 år. Dessutom visar många internationella prognoser att Finlands bnp-tillväxt kommer att vara mycket måttlig de kommande årtiondena.

Vad händer om detta inträffar? Nu är det dags att, parallellt med strävandena efter tillväxt, söka lösningar på hur vårt samhälle kan producera hållbart välbefinnande även i en värld och ett samhälle med låg tillväxt. I studier om fränkoppling övervägs alltmer hur välbefinnandet, förutom miljöpåverkan, kan frigöras från behovet av kontinuerlig ekonomisk tillväxt och vad detta skulle innebära. Vilka andra framtidsfrågor borde vi överväga?

Vad händer om?

Vi lever i en tid av överraskningar och snabba förändringar, där det är svårt att bygga en hållbar framtid med gamla recept. Tanken på en hållbar ekonomi befinner sig i en betydande brytpunkt, där verklig förändring sker först när vi ifrågasätter de tankemodeller inom vilka vi för närvarande verkar. Saker som vi inte kunde föreställa oss vara möjliga vid en viss tidpunkt kan vid en annan tidpunkt bli accepterade sanningar.

”Vad händer om ekonomin inte bedöms primärt utifrån storlek och tillväxt, utan utifrån hur den lyckas producera rättvis och hållbar välfärd?”

Just nu är det särskilt viktigt att stanna upp och fråga ”vad händer om?”. Denna enkla fråga hjälper oss att förutse och identifiera rådande antaganden om framtiden samt forma alternativa framtidsbilder. Den hjälper oss att förstå komplexa system, identifiera möjligheter till förändring, innovera och bygga motståndskraft. Genom att fråga ”vad händer om?” kan vi bättre förbereda oss inför framtiden och fatta mer hållbara beslut i nuet.

Hösten 2023 bjöd Sitra in experter från olika samhällssektorer till en workshopserie vars syfte var att utmana etablerade antaganden om ekonomin ur en rättvis och hållbar synvinkel samt främja en mer mångfacetterad diskussion om ekonomins framtid. I workshopparna identifierades flera ”vad händer om”-frågor gällande ekonomins framtid. Här är några exempel:

- Vad händer om naturskulden och välfärdsskulden tas lika allvarligt som statskulden?
- Vad händer om ekonomin inte bedöms primärt utifrån storlek och tillväxt, utan utifrån hur den lyckas producera rättvis och hållbar välfärd?
- Vad händer om höginkomstländer förstår att mindre kan vara tillräckligt och att ekonomiska strukturer stöder en tillräcklighetsekonomi?

- Vad händer om den primära uppgiften för ekonomisk styrning är att stödja hållbarhetsövergången?
- Vad händer om vi förstår vår roll i den nykolonialism som är kopplad till den gröna omställningen?
- Vad händer om vi förstår att digital inte alltid betyder immateriell, utan tar hänsyn till det enorma energi- och råvarubehovet?
- Vad händer om vi inser att allt inte måste göras bara för att det är möjligt, och att vi inte skapar behov under förevändning av tillväxt och konkurrenskraft som egentligen inte existerar?

När du läste dessa frågor, utdömde du

dem i ditt sinne eller lät du dig själv fundera på om det kanske skulle vara värt att reflektera över dem? Även om ekonomins framtid slutligen kan vara annorlunda än vad som diskuteras i frågorna, beror dess hållbarhet på hur villiga vi är att kritiskt granska våra egna antaganden och ge utrymme i vårt tänkande också för alternativa framtider. Det beror på hur modigt vi vågar fråga ”vad händer om”.

MER ATT LÄSA AV FÖRFATTAREN

Hellström, E. 2022. Taluskeskustelun tila ja tulevaisuus: Mistä puhutaan ja keiden ääni kuuluu?

Sitra työpaperi 11.5.2022. Innehåller en sammanfattning på svenska.

Hellström, E. & Parkkonen, P. 2022. Vastuullisuuden tulevaisuus. Miten vastuullisuus kohtaa kestävyden ja vaikuttavuuden? Sitran selvityksiä 214. Innehåller en sammanfattning på svenska.

Hellström, E. 2023. Kohti uusintavaa taloutta. Tavoitteena luonnon ja ihmisten elinvoima. Sitran selvityksiä 235. Innehåller en sammanfattning på svenska.

Hellström, E. 2024. Talouden tarina voidaan kirjoittaa uusiksi. Artikel på Sitras webbplats 12.3.2024. <https://www.sitra.fi/artikkelit/talouden-tulevaisuus-voidaan-kirjoittaa-uusiksi/>